

Marína Korčoková

POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ V EURÓPSKEJ ÚNII

***Abstract:** Consumer policy has gone through a very long way of development in the whole society and separately in the European Union. Its position was created on the basis of market demand and responses from consumers. Consumer policy significantly contributes to the improvement of effectiveness and functionality of the market. It protects consumers against deficiency of the market environment in particular in such cases where they are put in a disadvantageous position towards sellers. The main goal of consumer policy is the identification with the consumer's interests and problems that may directly affect the development of the entire society.*

***Key words:** consumer policy, consumer, relationship marketing, safety products, food safety*

JEL: P 46, Q 18

Úvod

Politika ochrany spotrebiteľov je súčasťou strategických cieľov Európskej únie zameraných na ochranu všetkých európskych spotrebiteľov, a to najmä v oblastiach, v ktorých sa spotrebiteľ nemôže sám chrániť, ako je napríklad bezpečnosť produktov a služieb. Na rozdiel od iných politík je politika ochrany spotrebiteľa prierezovou politikou, ktorá na komunitárnej i národnej úrovni zasahuje do všetkých politík spoločenstva a do činnosti takmer všetkých ústredných orgánov štátnej správy.

1 Bezpečnosť produktov

Pojem bezpečnosť produktov a s ňou spojená celková bezpečnosť spotrebiteľa sú v súčasnosti vysoko aktuálne a citlivé otázky. Vstupom Slovenskej republiky do EÚ sa preniesla miera zodpovednosti za bezpečnosť európskeho spotrebiteľa aj na náš slovenský trh.

Komisia Európskych spoločenstiev ustanovila, že členské krajiny venujú pri kontrole zhody s pravidlami pre bezpečnosť produktu zvýšenú pozornosť najmä potravinám, hračkám, liekom a zdravotným pomôckam. Vysoký dôraz sa kladie na uvedené kategórie produktov najmä preto, lebo môžu priamo ohroziť zdravie a život používateľov.

594

1.1 Potravinová bezpečnosť

Bezpečnosť potravín sa v súčasnom svete stáva jednou z najcitlivejších a zároveň najproblematickejších otázok ochrany spotrebiteľa. Už niekoľko rokov majú európski spotrebiteľia sklon uprednostňovať zdravšie a kvalitnejšie potraviny vyššej nutričnej hodnoty, vyrobené metódami priaznivejšími pre životné prostredie. Bezpečnosť potravín a hygiena sú samozrejme najpodstatnejšie predpoklady kvality potravín. Z tohto dôvodu patria potravinové normy v tejto oblasti, ktoré sa uplatňujú na domáce aj dovezené výrobky, medzi najprísnejšie vo svete. Program Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ vznikol v roku 1962 na základe článkov 32 až 38 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, uzavretej v roku 1957. Článok č. 39 špecifikuje ciele spoločnej poľnohospodárskej politiky a článok č. 40 rozoberá postupný rozvoj Spoločnej poľnohospodárskej politiky.

K základným cieľom uvedenej politiky patrí zvýšenie produktivity práce v poľnohospodárstve, zaistenie lepších životných podmienok ľudí zamestnaných v poľnohospodárstve, predovšetkým stabilizácia trhu s poľnohospodárskymi produktmi, zabezpečenie dostupnosti ponuky a zabezpečenie primeraných cien pre konzumentov. Na dosiahnutie týchto cieľov boli stanovené základné princípy Spoločnej poľnohospodárskej politiky: jednotnosť trhu, preferencie spoločenstva, finančná solidarita medzi členskými štátmi.

Jednotnosť trhu znamená slobodnú prepravu poľnohospodárskych produktov medzi členskými štátmi EÚ, odstránenie akýchkoľvek obchodných prekážok, prípadne subvencií poskytovaných jednotlivými členskými štátmi, ktoré by mohli ovplyvňovať hospodársku súťaž a vytvorenie jednotných nariadení potrebných pre organizáciu spoločného trhu.

Preferencie spoločenstva znamenajú, že poľnohospodárske produkty EÚ sú pri ich uvedení na trh zvýhodnené a majú cenové zvýhodnenie v porovnaní s produktmi dovážanými z tretích krajín. Týmto spôsobom sa trh EÚ chráni pred dovozom lacných produktov z tretích krajín a pred následkami prudkých cenových výkyvov na svetovom trhu.

Princíp finančnej solidarity je v podstate logickým vyústením spoločnej poľnohospodárskej politiky a znamená spoločné znášanie všetkých nákladov spoločnej poľnohospodárskej politiky všetkými členskými štátmi.

Bezpečné potraviny

Bezpečnosť potravín predstavuje súbor opatrení na úseku ochrany zdravia rastlín, veterinárnej problematiky, ochrany zdravia a pohody zvierat, na úseku potravín a krmív, ktorých realizáciou sa dosiahne bezpečnosť všetkých zložiek potravinového reťazca, a tým aj finálnej potraviny. Komplex opatrení realizovaný v Európskej únii poznáme ako princíp „zo stajne na stôl“ alebo „z farmy na vidličku“. Podľa európskeho potravinového práva je potravina bezpečná, ak nie je zdraviu škodlivá.

Potravina nesmie mať kumulatívne toxické účinky v organizme a nesmie vyvolávať negatívne účinky u špecificky citlivých kategórií obyvateľstva, akými sú napríklad dojčatá a deti, diabetici, celiatici a iné ohrozené kategórie obyvateľstva.

V poslednom období celosvetové štatistické údaje upozorňujú na vzrastajúce nebezpečenstvo rôznych chorôb, smrteľných nákaz, ktoré sa vo svete objavujú v dôsledku nedostatočnej prevencie a bezpečnosti používania potravín rastlinného či živočíšneho pôvodu. Akékoľvek zlyhanie bezpečnosti v rámci potravinového reťazca môže postihnúť množstvo ľudí, ako napríklad tragédie, ktoré nastali vo Veľkej Británii a rozniesli sa aj na ostatné kontinenty sveta (kríza BSE – boviná spongiformná encefalopatia, známejšia ako choroba šialených kráv, neskôr slintačka, krívačka, vtáčia chrípka). Možným nebezpečenstvom v potravinách sú mikroorganizmy, chemikálie vyskytujúce sa ako kontaminanty (napríklad zložky čistiacich prostriedkov) či fyzikálne látky (napr. úlomky skla). Príkladom nebezpečenstva je napríklad nedovolené chemické farbivo Sudan I, ktoré v januári 2004 identifikovali v produktoch z červenej papriky dovážaných z Indie do Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. Keďže existuje množstvo vedeckých dôkazov o možných karcinogénnych dôsledkoch konzumácie tohto farbiva, dovoz príslušných produktov bol okamžite pozastavený a prijali sa opatrenia, aby sa v budúcnosti situácia nezopakovala.

Uvedené skutočnosti prinútili európskych politikov a odborníkov zmeniť Spoločnú poľnohospodársku politiku EÚ. Predovšetkým je tu snaha ekologizovať výrobu a vyčleňovať na ňu aj podpory smerujúce do poľnohospodárstva. V tomto období vznikli nové, veľmi prísne legislatívne opatrenia a inštitúcie, ktoré mali zabezpečiť, aby sa podobná situácia v Európe nezopakovala.

Základným cieľom politiky potravinovej bezpečnosti Európskej únie je dosiahnuť čo najvyššiu úroveň ochrany ľudského zdravia a záujmov spotrebiteľa v súvislosti s potravinami.

2 Základné legislatívne nástroje potravinovej bezpečnosti v Európskej únii

V EÚ existuje jednotná právna úprava pre kvalitu a bezpečnosť potravín, ktorá umožňuje vytvorenie a rozvíjanie voľného obchodu. Zahŕňa unifikované právo a zároveň právo jednotlivých krajín. Legislatívna činnosť spoločenstva v tejto oblasti je neprehliadnuteľná, hoci jej smerovanie bolo rôznorodé v závislosti od druhu a naliehavosti riešeného problému. Prijímanie právnych predpisov v oblasti bezpečnosti potravín sa začalo v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, intenzívny nárast nastal v deväťdesiatych rokoch súbežne s kompletizáciou jednotného trhu.

Systém bezpečnosti potravín tvoria tri základné neoddeliteľné oblasti – vedecké hodnotenie rizika, legislatíva a úradná kontrola. [7]

*Vedecké hodnotenie rizika je základom pre prijímanie opatrení a tvorbu legislatívy na národnej i komunitárnej úrovni. Vedecké hodnotenie rizika, ktoré je základom pre prijímanie legislatívy – *Acquis communautaire*, sa vykonáva nielen na národnej*

úrovni, ale SR má k dispozícii i výsledky zo spoločného vedeckého hodnotenia na komunitárnej úrovni z Európskeho úradu pre bezpečnosť potravín EFSA.

Do procesu prípravy a schvaľovania legislatívy zasahujú všetky členské štáty či už v pracovných skupinách Európskej komisie, Európskej rady, alebo prostredníctvom svojich poslancov v Európskom parlamente. Súčasťou charakteristickou črtou európskej legislatívy je sprísňovanie požiadaviek na prevádzkovateľov potravinárskeho priemyslu a bezpečnosť potravín. V legislatíve sa to prejavuje prechodom od smerníc k nariadeniam, ktoré sa povinne implantujú do národnej legislatívy. Oblasť *úradných kontrol* je na komunitárnej úrovni upravená Nariadením (ES) č. 882/2004 o úradných kontrolách uskutočňovaných s cieľom zabezpečiť overenie dodržiavania potravinového a krmivového práva a predpisov o zdraví zvierat a starostlivosti o zvieratá. Dodržiavanie *acquis communautaire* v členských štátoch z hľadiska bezpečnosti potravín je pod pravidelnou a systematickou kontrolou FVO – Food veterinary organization (Potravinového a veterinárneho úradu).

Legislatíva EÚ

Medzi kľúčové nariadenia systému bezpečnosti potravín patria:

Nariadenie (ES) č. 178/2002 Európskeho parlamentu a rady, ktoré ustanovuje všeobecné zásady a požiadavky zákona o potravinách, zriaďuje Európsky úrad pre bezpečnosť potravín (EFSA) a ustanovuje postupy v záležitostiach bezpečnosti potravín;

Nariadenie (ES) č. 882/2004 Európskeho parlamentu a rady o úradných kontrolách uskutočňovaných v záujme dodržiavania potravinového a krmivového práva a predpisov o zdraví zvierat a starostlivosti o zvieratá;

Nariadenie (ES) č. 1924/2006 Európskeho parlamentu a rady o výživových a zdravotných tvrdeniach uvedených na potravinách, ktoré bolo prijaté 20. decembra 2006. Uvedené nariadenie bolo doplnené v článku 15 Nariadením Komisie (ES) č.353/2008 z 18. apríla 2008, ktorým sa ustanovujú vykonávacie predpisy vzťahujúce sa na povoľovanie zdravotných tvrdení.

Uvedené zákony o potravinách sa snažia naplniť nasledujúce ciele: vysoká úroveň ochrany života a zdravia ľudí, ochrana záujmov spotrebiteľov, čestné postupy v obchode s potravinami, ochrana zdravotného stavu a ochrana zvierat, ochrana zdravotného stavu rastlín, ochrana životného prostredia, voľný pohyb potravín a krmív v rámci spoločenstva.

Nariadenie č. 178/2002 Európskeho parlamentu sa považuje za „general law for food and food safety“, základné právo pre potraviny a potravinovú bezpečnosť, ktoré vytvorilo v Európe zjednocovaciu úpravu pre potraviny. Zákon o potravinách je koncipovaný ako predpis upravujúci špecifické podmienky výroby potravín, manipulácie s nimi a obchodovanie s potravinami vrátane úloh a organizácie potravinového dozoru v záujme ochrany zdravia a ochrany spotrebiteľa na trhu potravín. Zákon o potravinách rieši prostredníctvom stratégie „from the farm to the fork“ – „z poľa na stôl“ základné princípy uplatňované v oblasti potravín:

- princíp neškodnosti,
- princíp zodpovednosti,
- princíp preventívnosti,
- princíp transparentnosti.

Princíp neškodnosti potravín znamená podrobné skúmanie, kontrolu a posudzovanie celkového reťazca výroby potravín. Reťazec zahŕňa prvovýrobu a výrobu krmív pre zvieratá až po predaj alebo dodávku potravín spotrebiteľovi. Ide o veľmi dôležitý proces, keďže každý prvok môže mať dôležitý vplyv na bezpečnosť potravín. Na každom stupni produkcie, spracovania, distribúcie sa musí okamžite vysledovať pôvod potraviny, krmiva, zvieratá a inej látky, ktorá sa dostala do potraviny alebo krmiva. Princíp neškodnosti môžeme nazvať aj princípom vysledovateľnosti potravín a krmív. Podstatou princípu je možnosť okamžitého stiahnutia nebezpečnej potraviny z obehu na rôznom stupni výroby, spracovania, distribúcie alebo predaja. V praxi to znamená, že prevádzkovatelia potravinárskych a krmivárskych podnikov musia byť schopní presne identifikovať osobu, ktorá dodáva potraviny, krmivo, zviera alebo iné látky, určené na produkciu potravín. Dôležitá je tiež identifikácia všetkých podnikov, do ktorých dodávajú svoje produkty. Uvedené informácie musia byť kedykoľvek k dispozícii príslušným orgánom. V skratke vyjadrené, ide o presnú evidenciu všetkých osôb, ktoré sa zúčastňujú na uvedenom procese „z poľa na stôl“. Princíp vysledovateľnosti sa v praxi aplikuje zavádzaním vhodných etikiet na potravinách alebo krmivách, ktoré musia obsahovať náležité údaje. Na trhu EÚ by sa nemali vyskytnúť žiadne potraviny, alebo krmivá bez ustanovení na etiketách.

Princíp zodpovednosti presne určuje zodpovednosť a kompetencie za bezpečnosť potravín. Zodpovednosť a kompetencie za bezpečnosť potravín na všetkých stupňoch výroby, spracovania a distribúcie má prevádzkovateľ podniku. Prevádzkovatelia podnikov majú za povinnosť zabezpečiť, aby potraviny a krmivá spĺňali požiadavky zákona o potravinách. Členské štáty musia prostredníctvom kontroly monitorovať a overovať dodržiavanie príslušných požiadaviek potravinového zákona. V situácii, ak prevádzkovateľ zistí akúkoľvek chybu, musí iniciovať stiahnutie produktu z obehu a účinne informovať o dôsledkoch takéhoto postupu.

Princíp preventívnosti umožňuje stiahnuť potravinu z trhu na základe podozrenia, ak nie je dostatok dôkazov, ale nebezpečenstvo pretrváva a deje sa to v záujme ochrany zdravia spotrebiteľov. Uvedený princíp je veľmi ťažko aplikovateľný v praxi. Prevádzkovatelia argumentujú v prípade nepotvrdenia podozrenia vysokými stratami, preto sa mu veľmi ťažko prispôbujú. Ako príklad uplatnenia princípu preventívnosti môžeme uviesť dioxíny (neboli stanovené limity, napriek tomu sa potraviny a krmivá stiahli z trhu), ktoré sa na základe daného princípu potvrdili a včas zasiahli kompetentné orgány.

Princíp transparentnosti rieši ochranu záujmov spotrebiteľov prostredníctvom poskytovania informácií (komunikácia s verejnosťou). Ak existujú primerané dôvody na podozrenie, že potraviny alebo krmivá môžu predstavovať riziká pre zdravie ľudí a zvierat, spotrebiteľia musia byť o tom pravdivo informovaní. Princíp trans-

parentnosti má tiež chrániť možnosti spotrebiteľov pred nepravdivosťou informácií a klamlivej reklamy.

Cieľom zákona o bezpečnosti potravín je stanovenie primárnej zodpovednosti za bezpečné potraviny pre výrobcov a dodávateľov. Uplatňovaním *jednotlivých princípov* sa zákon zameriava na predchádzanie nekalým, alebo podvodným postupom, falšovaniu potravín a rôznym iným postupom, ktoré by mohli spotrebiteľa priviesť do omylu.

Nariadenie (ES) č. 882/2004 Európskeho parlamentu a rady o úradných kontrolách stanovuje všeobecné pravidlá na vykonávanie úradných kontrol s cieľom overovať dodržiavanie predpisov zameraných najmä na tieto oblasti:

a) prevencia, eliminácia alebo zníženie na prijateľnú mieru rizík, hroziacich ľudom a zvieratám buď priamo, alebo prostredníctvom životného prostredia,

b) zaručenie spravodlivých postupov v oblasti obchodu s krmivami a potravinami a ochrana záujmov spotrebiteľov vrátane označovania krmív a potravín a iných foriem informácií pre spotrebiteľa.

Uvedené nariadenie uvádza presný postup, ako sa jednotlivé kontroly majú uskutočňovať s použitím primeraných techník, vyvinutých na ten účel, vrátane rutinných kontrol v rámci dozoru a intenzívnejších kontrol, ako sú inšpekcie, overovania, audity, odoberanie a testovanie vzoriek. Na tento účel na úrovni spoločenstva bol zosúladený rámec všeobecných predpisov na organizovanie kontrol. Komisia nariadila, aby orgány príslušné na vykonávanie úradných kontrol splňali niekoľko prevádzkových kritérií, aby sa zabezpečila ich nestrannosť a výkonnosť. Jednotlivé kontrolné orgány musia mať dostatok vhodne kvalifikovaných a skúsených zamestnancov, vhodné a primerané prevádzky a zariadenia, potrebné na náležitý výkon ich povinností. Zavedenie týchto techník vyžaduje primerané školenie personálu, ktorý tieto kontroly vykonáva. Školenie sa vyžaduje aj na to, aby sa zabezpečil jednotný spôsob rozhodnutí pokiaľ ide o zavádzanie zásad analýzy rizika a kritických kontrolných bodov HACCP (hazard analysis and critical control points).

Systém HACCP sa začína od surovín, prísad a obalových materiálov, pokračuje v priebehu priemyselnej výroby, transportu, skladovania a predaja a končí sa spracovaním profesionálnym kuchárom alebo spotrebiteľom. Potraviny, ktoré sa nevyrábajú v súlade so systémom HACCP, sa nemôžu predávať. Príslušné úrady kontrolujú zavedenie systému HACCP a dodržiavanie jeho zásad u výrobcov, v obchodnom reťazci i u profesionálnych kuchárov. Výrobcovia potravín musia viesť podrobnú dokumentáciu, ktorá dokazuje, že majú nielen spracovaný a zavedený systém HACCP, ale že je účinný a zabezpečuje požadovanú neškodnosť vyrábaných potravín.

Európska smernica 93/43/ES o hygiene potravín, ktorá bola začlenená do národných zákonov členských štátov, stanovila princípy HACCP, ktoré taktiež tvoria časť legislatívy EÚ. HACCP umožňuje racionálny a systematický postup, ktorý sa začína podrobným zhodnotením a analýzou výrobného procesu so stanovením všetkých potenciálnych rizík.

Nariadenie (ES) č. 882/2004 EP a rady z 29. apríla 2004 prijala Slovenská republika v roku 2004. Gestorom je Ministerstvo pôdohospodárstva SR a vykonávateľom kontrol je poverená Štátna veterinárna a potravinová správa.

Od 1. júla 2007 platí v EÚ *nariadenie č. 1924/2006* z 20. decembra 2006 Európskeho parlamentu a rady (ES) o výživových a zdravotných tvrdeniach o potravinách. Cieľom tohto nariadenia je zabezpečiť vysokú úroveň ochrany spotrebiteľa pred nepodloženými, prehnými alebo nepravdivými tvrdeniami. Na základe uvedenej legislatívy sa spotrebiteľia môžu spoľahnúť, že informácie na etiketách potravín sú zreteľné a správne a že im poskytnú náležité poznatky o vybraných potravinách. Uvedené nariadenie má zabezpečiť, aby producenti označovali svoje výrobky nie klamlivými, ale pravdivými výživovými a zdravotnými tvrdeniami.

Revízia označovania potravín

V EÚ sa uplatňujú niektoré z najprísnejších poľnohospodárskych požiadaviek na svete. Mnoho spotrebiteľov však spochybňuje kvalitu výrobkov pochádzajúcich z krajín mimo EÚ. V posledných rokoch tieto obavy zhoršilo niekoľko prípadov dovozu potravín, ktoré sa ukázali ako nebezpečné pre zdravie. Európski poľnohospodári podporujú označovanie, pretože ich výrobkom dodáva pridanú hodnotu na európskom aj medzinárodnom trhu. Mnohí z nich by privítali, keby bolo označenie ešte presnejšie a uvádzalo aj región, z ktorého výrobok pochádza. V súčasnosti sa konzultuje aj o potrebe zmien, ktoré sa týkajú množstva rôznych typov označení spôsobujúcich neprehľadnosť na európskom trhu.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti Európska komisia predložila návrh, ktorého cieľom je prehľadniť údaje na označeniach potravín a priblížiť ich potrebám spotrebiteľov v rámci EÚ. Európska únia v tejto súvislosti vypracovala komplexný súbor právnych predpisov v oblasti označovania bezpečnosti potravín, ktoré neustále monitoruje a prispôsobuje novým podmienkam. Cieľom návrhu nariadenia je zmodernizovať a vylepšiť pravidlá označovania potravín EÚ tak, aby spotrebiteľia v čitateľnej a zrozumiteľnej forme získali základné informácie, ktoré potrebujú, a tak mohli pri nákupe prijať správne rozhodnutie.

Cieľom návrhu Komisie je poskytnúť spotrebiteľom jednoduchý prístup k najdôležitejším údajom na označeniach potravín a zaistiť *určitú mieru jednotnosti* ich uvádzania v rámci 27 členských štátov. Nové opatrenia sú súčasne navrhnuté tak, aby umožnili pružne reagovať na zmeny na trhu a podporili inovácie v potravinárskom priemysle. Prehľadné, presné a relevantné informácie uvedené na označeniach potravín môžu byť pre spotrebiteľov cenným prostriedkom, ktorý im umožní kontrolovať, čo presne kupujú a jedia.

EÚ takisto zvažuje rozšíriť používanie potravinových označení, vďaka ktorým by sa spotrebiteľ dozvedel, *odkiaľ produkt pochádza*. Tento krok prichádza po celoeurópskej konzultácii o kvalite potravín, v ktorej poľnohospodári, výrobcovia a spotrebiteľia vyjadrili jasnú podporu širšiemu využitiu označení s miestom poľno-

hospodárskej výroby.[8] Takéto označenia informujú o krajine pôvodu výrobku a nie o krajine spracovania. Označenia o mieste poľnohospodárskej výroby sú už teraz povinné pre niektoré potraviny predávané v EÚ, ako je napr. nespracované hovädzie a kuracie mäso, ovocie, zelenina, vajcia, med, víno a olivový olej.

V pláne je aj revízia označenia EÚ o *zemepisnom pôvode výrobku*. Medzi takto označené potraviny patrí napr. syr Camembert z francúzskej Normandie, šunka prosciutto z talianskej Parmy, olivový olej Kalamata z Grécka, škótske hovädzie zo Spojeného kráľovstva a norimberský bratwurst z Nemecka.

V súčasnosti sa pracuje na *vytvorení loga EÚ pre organické potraviny*, ktoré bude od roku 2010 povinné pre všetky organické výrobky predávané v EÚ.

3 Rozhodujúce inštitúcie v potravinovej bezpečnosti na úrovni Európske únie

Význam spotrebiteľských inštitúcií zameraných na bezpečnosť potravín neustále stúpa. Kľúčovým prvkom zachovania neškodnosti potravín a bezpečnosti našej výživy je informovanosť a vzdelávanie spotrebiteľov o ich aktívnej úlohe pri bezpečnej manipulácii s potravinami. Túto úlohu vo veľkej miere zastupujú spotrebiteľské inštitúcie, ktorých hlavnou náplňou je informovanie a vzdelávanie spotrebiteľov.

Inštitúcie v potravinovej bezpečnosti, ktoré sú uvedené v tabuľke č. 2, sa dajú rozdeliť do troch kategórií.¹ Inštitúcie, ktoré vystupujú ako poradný orgán EÚ, inštitúcie zastupujúce funkciu kontrolného úradu v potravinovej bezpečnosti a ostatné medzinárodné inštitúcie, ktoré sa špecializujú na jednotlivé sektory v otázkach potravinovej politiky.

Tab. č. 2

Rozhodujúce inštitúcie v potravinovej bezpečnosti

I. Inštitúcie – funkcia poradného orgánu EÚ	Európsky úrad pre bezpečnosť potravín (European Food Safety Authority – EFSA)
II. Inštitúcie – funkcia kontrolného orgánu EÚ	Potravinový a veterinárny úrad (Food and Veterinary Office – FVO)
III. medzinárodné inštitúcie zamerané na potravinovú politiku	FAO – organizácia pre výživu a WHO – svetová organizácia zdravia

Uvedené inštitúcie majú dôležité postavenie aj vo sfére vedy a výskumu. Vďaka vedeckému a technickému pokroku narastá škála poznatkov o potravinách vrátane existencie a pôsobenia priaznivých i nepriaznivých zložiek, o ktorých sa donedávna nevedelo. Napríklad posledné výskumy zaznamenali prípad výskytu škodlivého akrylamidu. Bolo zistené, že z niektorých obalov do potravín môže migrovať škodlivý akrylamid, preto ho treba podrobne monitorovať.

¹ Inštitúcií vo sfére potravín je oveľa viac, ale v prehľade uvádzame len tie najdôležitejšie.

Európsky úrad pre bezpečnosť potravín (European Food Safety Authority – EFSA). Prehĺbená potravinová kríza, ktorá sa vyskytla v Európe za posledné obdobie, a všeobecné otázky bezpečnosti potravín vyvolali vznik Európskeho úradu pre bezpečnosť potravín. Úrad vznikol nariadením (ES) č. 178/2002 Európskeho parlamentu a rady z 28. januára 2002, stále sídlo má v Parme v Taliansku. Základnou náplňou úradu je poskytovanie informácií a nezávislé poradenstvo s podobnými orgánmi v členských krajinách EÚ z hľadiska bezpečnosti potravín.

Základné úlohy EFSA sú zhrnuté do nasledujúcich bodov:

- Nezávislé vedecké poradenstvo v otázkach bezpečnosti potravín a ostatných otázkach, ako je výživa, zdravie, dobré životné podmienky zvierat, zdravie rastlín, GMO;
- Poradenstvo o technických potravinových otázkach v záujme podpory rozvoja politiky a legislatívy týkajúcej sa bezpečnostných otázok v potravinovom reťazci;
- Štatistika údajov o stravovacích návykoch, odhalenie údajov z monitorovacích programov a iných údajov týkajúcich sa potenciálnych rizík pri monitorovaní bezpečnosti v rámci potravinového reťazca v EÚ;
- Identifikácia a včasné varovanie o vznikajúcom nebezpečenstve;
- Obsluha rýchleho varovného systému pokrývajúceho potraviny a krmivá;
- Informovanie verejnosti o všetkých otázkach týkajúcich sa EFSA. [15]

V rámci EÚ úlohu kontrolného orgánu vo sfére bezpečnosti potravín zastáva *Potravinový a veterinárny úrad (Food and Veterinary Office – FVO)*, ktorý bol založený ako súčasť Generálneho direktoriátu pre spotrebiteľskú politiku a ochranu zdravia spotrebiteľa v apríli 1997. Vznikom daného úradu Európska komisia chcela zabezpečiť najvyššiu úroveň ochrany zdravia európskemu spotrebiteľovi v budúcnosti. Poslaním Potravinového a veterinárneho úradu je „monitorovať dodržiavanie legislatívy v hygiene potravín, veterinárstva a zdravia rastlín v rámci EÚ a inde, a prispieť k zachovaniu dôvery k bezpečnosti potravín ponúkaných európskemu spotrebiteľovi“. ([16], s. 2)

Súčasným cieľom misie FVO je:

- podpora efektívnych kontrolných systémov v oblasti kvality a bezpečnosti potravín, v oblasti zdravia rastlín a zvierat,
- kontrola súladu s legislatívnymi požiadavkami EÚ na bezpečnosť a kvalitu potravín, zdravia rastlín a zvierat v rámci obchodu s tretími krajinami,
- rozvoj politiky EÚ v oblasti ochrany a kvality potravín a veterinárneho a rastlinného sektora.

Prioritou Potravinového a veterinárneho úradu je prispieť k udržaniu dôvery v bezpečnosť potravín, ktoré sa ponúkajú európskemu spotrebiteľovi. Úrad presadzuje prísny program kontrol a inšpekcií systémov bezpečnosti potravín v rámci únie a v krajinách, ktoré únii dodávajú potraviny, a uverejňuje svoje nálezy a odporúčania. Hlavným zámerom úradu je uplatňovať prístup „z poľa na tanier“ pri organizovaní svojich inšpekčných a audítorských aktivít, aby sa za súčasných právnych ustanovení obsiahol celý potravinový reťazec.

Pri plnení svojich povinností FVO sleduje tri hlavné zásady:

- *nezávislosť*, aby si spotrebiteľia mohli byť istí, že ich záujmy sú riadne chránené,
- *transparentnosť*, aby nálezy FVO boli dostupné a zrozumiteľné pre každého, kto spotrebiteľom umožní robiť informované rozhodnutia,
- *dokonalosť*, aby úlohy FVO v ochrane zdravia spotrebiteľa boli plnené na najvyššej úrovni, spôsobom, ktorý zabezpečí získanie dôvery spotrebiteľa.

Dôležitou úlohou FVO je zabezpečiť efektívny kontrolný systém a ohodnotiť súlad európskych štandardov v rámci EÚ a vo vzťahoch medzi EÚ a tretími krajinami, ktoré exportujú do EÚ. Túto úlohu zabezpečuje prostredníctvom inšpekcií v členských štátoch a v krajinách tretieho sveta. Úrad zavádza nové pracovné praktiky, aby bola istota, že jeho program inšpekcií pokryje všetky prioritné otázky zdravotnej bezpečnosti potravín, že sa bude kontrolovať celý potravinový reťazec a že orgány zodpovedné za dodržiavanie národných noriem ochrany zdravia spotrebiteľa budú efektívne monitorované.

Organizácia pre výživu FAO patrí medzi významné spotrebiteľské organizácie zamerané na oblasť bezpečnosti produktov zdravia. Táto organizácia sa veľmi aktívne a dlhodobo podieľa svojou medzinárodnou aktivitou na rozvoji bezpečnosti potravinárskych produktov a zdravia. Organizácia FAO pre výživu a poľnohospodárstvo je jedna z najväčších špecializovaných organizácií v systéme OSN a bola založená v roku 1945. Hlavná úloha organizácie spočíva v odstraňovaní hladu a podvýživy vo svete, v zabezpečovaní rastu úrovne výroby a distribúcie poľnohospodárskej produkcie a potravín, vo zvyšovaní kvality výživy svetovej populácie a v zlepšovaní životných podmienok vidieckeho obyvateľstva. Slovenská republika bola prijatá za člena FAO v roku 1993. Aktívne pôsobí v štruktúrach FAO. Dňa 3. novembra 2001 sa otvorilo Slovenské centrum FAO v Ríme.

4 Systém rýchleho varovania pre potraviny a krmivá (Rapid Alert System for Food and Feed – RASFF)

Systém je dôležitým nástrojom EÚ na zaručenie bezpečnosti potravín, ktorého cieľom je pomocou efektívnych nástrojov poskytnúť kontrolným orgánom výmenu informácií o vykonaných opatreniach v rámci zaistenia bezpečnosti potravín. Systém vznikol v roku 1978, je spravovaný Európskou komisiou. Prostredníctvom SRVPK sa umožňuje rýchla a efektívna výmena informácií medzi členskými štátmi a Komisiou v prípadoch, keď sa zistia riziká pre zdravie ľudí v potravinovom a krmivovom reťazci. Všetci členovia RASFF (27 členských štátov EÚ, Komisia, EFSA a Nórsko, Lichtenštajnsko a Island) sú v 24-hodinovej pohotovosti, aby zabezpečili prípadné zaslanie neodkladných hlásení, ich prijatie a reakciu na ne v čo najkratšom čase. Vďaka RASFF sa predišlo mnohým rizikám bezpečnosti potravín skôr, než mohli ohroziť spotrebiteľov.

V systéme existujú jednotlivé kategórie oznámení: výstražné oznámenia, informačné oznámenia, oznámenia z hraníc. Systém funguje tak, že ak sa zistí po vykona-

ní analýz na trhu prítomnosť potraviny, ktorá je zdraviu škodlivá a ktorá predstavuje riziko pre spotrebiteľa, alebo ktorá nie je riadne označená, táto informácia sa hlási Európskej komisii. Komisia informuje ostatné členské štáty tak, aby mohla byť uvedená potraviná čo najrýchlejšie stiahnutá z obehu v rámci vnútorného trhu spoločenstva a mohol byť ochránený spotrebiteľ. Zároveň sa kontrolné orgány navzájom informujú aj o ďalších skutočnostiach, a to prostredníctvom informačných kanálov systému, ktoré môžu ovplyvňovať bezpečnosť potravín na trhu EÚ.

Varovné hlásenia (rok 2008 – 528 prípadov) spúšťa ten členský štát, ktorý objaví problém a ktorý začal potrebné opatrenia, napríklad stiahnutie alebo odvolanie. Varovné hlásenia sa posielajú vtedy, keď potraviny alebo krmivá, predstavujúce vážne riziko, sú už na trhu a vyžaduje sa okamžitá reakcia.

Väčšina (62 %) varovných hlásení v roku 2008 sa týkala produktov s pôvodom v EÚ, pričom bola väčšia časť týchto problémov odhalená v rámci kontrol na trhu. V tejto kategórii hlásení boli medzi najčastejšie ohlasovanými rizikami potravín a krmív potenciálne patogénne mikroorganizmy, ťažké kovy a mykotoxíny. Oznámenie sa usiluje poskytnúť všetkým členom systému, aby mohli preveriť informácie a zistiť, či sa tento produkt nachádza na trhu. Po zistení situácie vykonajú potrebné opatrenia. Spotrebiteľia môžu byť ubezpečení, že produkty, ktoré sú predmetom varovného hlásenia, sú stiahnuté alebo sú v procese sťahovania z trhu. Členské štáty majú svoje vlastné mechanizmy, aby urobili potrebné opatrenia, ktoré by v prípade potreby aj detailne informovali prostredníctvom médií.

Informatívne hlásenia (za rok 2008 – 1 138 prípadov) sa sústreďujú na potraviny a krmiviny, u ktorých bolo zistené riziko, ale pre ktoré ostatní členovia systému nemusia prijať bezprostredné opatrenia, pretože produkty nie sú na ich trhu. Tieto oznámenia sa sústreďujú na zásielky, ktoré boli otestované a vrátené na vonkajšie hranice EÚ. Spotrebiteľia môžu byť uistení, že produkty, ktoré sú predmetom informačných opatrení, sa nedostanú na trh. V roku 2008 sa väčšina informatívnych hlásení (54 %) vzťahovala na produkty s pôvodom v tretích krajinách. V tejto kategórii hlásení boli medzi najčastejšie ohlasovanými rizikami potravín a krmív potenciálne patogénne mikroorganizmy, zvyšky pesticídov a prídavné látky v potravinách.

V roku 2008 sa vytvorila nová kategória hlásení: *zadržanie na hraniciach*. Predtým bolo súčasťou informatívnych hlásení. Ide o hlásenia o produktoch, ktorým bol znemožnený vstup do spoločenstva a ktoré boli poslané do iného cieľa, alebo boli zneškodnené. Až 56 % prípadov zadržania na hraniciach sa týkalo produktov s príliš vysokou hladinou mykotoxínov.

RASFF v roku 2008 zaznamenal niekoľko veľmi vážnych incidentov v oblasti bezpečnosti potravín za posledné roky. Medzi inými išlo o prípad výskytu minerálneho oleja v slnečnicovom oleji z Ukrajiny (dotknutých 39 krajín, 99 hlásení o ďalšom postupe), melamínu v potravinách dovážaných z Číny (incident s globálnym dosahom, 84 hlásení RASFF a 101 hlásení o ďalšom postupe) a dioxínu v bravčovom mäse z Írska (dotknutých 54 krajín a 230 hlásení o ďalšom postupe). [9] V roku 2008 bol 528-krát vyhlásený stav pohotovosti, a to na základe približne 3 000 hlásení.

Komisia prijala aj okolo 4 000 hlásení o ďalšom postupe, ktoré rozposlala všetkým členským štátom.

Bezpečnosti potravín na základe minimalizácie nebezpečenstiev sa dnes venuje obrovské úsilie aj prostredníctvom RASFF systému, pretože ochrana zdravia obyvateľstva je prvoradá a povýšená nad akékoľvek hospodárske či iné záujmy.

Pri príležitosti medzinárodnej konferencie RASFF (16. júl 2009) o s mottom „Dohliadame na to, čo jete“ uviedla komisárka EÚ pre oblasť zdravia Androulla Vassiliou: „Systém rýchleho varovania pre potraviny a krmivá je kľúčovým nástrojom v našom úsilí dosiahnuť bezpečnosť potravín v Európe. V priebehu tridsiatich rokov sa z neho stal vysoko cenený nástroj používaný na výmenu informácií v skutočnom čase o opatreniach, ktoré sa prijali s cieľom zaistiť bezpečnosť potravín a krmiva. V skutočnosti ide o *jeden z najúspešnejších projektov jednotného prístupu EÚ v oblasti bezpečnosti potravín* pri maximálnom využití sily komunikácie a spolupráce.“ [10]

5 Svetové spotrebiteľské hnutie a bezpečnosť potravín

Spotrebiteľské vzdelávanie a spotrebiteľská výchova má umožniť spotrebiteľom dosiahnuť optimálne využitie svojich peňazí, času, vedomostí, schopností a prispievať k optimálnemu fungovaniu ekonomiky, ktorá chráni životné prostredie a život na našej Zemi. Na mnohé uvedené problémy reaguje aj svetové spotrebiteľské hnutie prostredníctvom svetových spotrebiteľských dní, ktoré sa každoročne pripomínajú prostredníctvom Svetového dňa práv spotrebiteľov 15. marca. Témy svetových spotrebiteľských dní sú vyberané veľmi citlivo a snažia sa adresne upozorniť na určitý kľúčový problém vo svetovom spotrebiteľskom hnutí. Závažnosť bezpečnosti potravín sa tiež stala niekoľkokrát témou svetového dňa spotrebiteľských práv.

Rok 1987 sa predstavil témou Svetového spotrebiteľského dňa „Potraviny v spotrebiteľskom záujme“. Téma sa zamerala na možnosti výberu jednotlivých druhov potravín, na ich kvalitu, o ktorej rozhoduje samotný spotrebiteľ. V roku 1996 sa Svetový deň spotrebiteľských práv niesol v znamení „Bezpečné potraviny pre všetkých“. Spotrebiteľské hnutie sa prostredníctvom tejto akcie sústredilo na globálnu kampaň, ktorá mala za úlohu podporiť prístup všetkých spotrebiteľov k zdravým a bezpečným potravinám. Svetový deň bol zameraný na proces potravinového reťazca od výroby po spotrebu. Téma Svetového dňa spotrebiteľských práv 2000 „Naše potraviny, či výber?“ nadväzovala svojím spôsobom na tému z roku 1996. Zámery Svetového dňa spotrebiteľských práv 2000 riešia problematiku geneticky modifikovaných potravín, v ktorej sa laická verejnosť veľmi ťažko orientuje. K tejto závažnej téme sa medzinárodná organizácia opätovne vracia v roku 2003 v téme svetového dňa spotrebiteľských práv „Aplikácia GM potravín“. Hlavný dôraz svetového dňa sa zameriaval na dôležité otázky bezpečnosti a označovanie GM potravín. V roku 2005 sa svetová spotrebiteľská organizácia opätovne vrátila k téme GM potravín: „Spotrebiteľia hovoria NIE geneticky modifikovaným potravinám. Ste za

alebo proti?“ Téma sa zameriava na tri spotrebiteľské práva: bezpečnosť, informovanosť a výber. Ide o snahu, aby geneticky modifikované potraviny boli podriadené prísny, nezávislý testom bezpečnosti a boli náležite a jasne označované. Ďalej sa zdôrazňuje možnosť výberu pre spotrebiteľov nakupovať iba potraviny, ktoré nie sú geneticky modifikované. Rok 2008 sa niesol v znamení hesla „Generácia odpadových potravín (Junk Food Generation)“, kde nosnou témou bola problematika stravovacích návykov mladých ľudí – otázka rýchleho stravovania. Na uvedenú aktivitu nadväzoval aj tohtoročný svetový deň spotrebiteľských práv 15. marec 2009, kde sa rieši problematika „nezdravých potravín určených pre deti“. Organizácia Consumers International a jej 220 členov kladie dôraz na Svetovú zdravotnícku organizáciu WHO, aby podporila medzinárodný kódex, ktorý by skoncoval s propagáciou a reklamou potravín pre deti, ktoré obsahujú veľké množstvo tuku, cukru a soli.

Svetová zdravotnícka organizácia v roku 2009 otvorila verejnú diskusiu s cieľom stanoviť náčrt odporúčaní pre marketing potravín zameraných na deti. V závislosti od jej výsledkov sa predpokladá, že členské krajiny budú hlasovať o definitívnych návrhoch v máji roku 2010 na Svetovom zdravotníckom zhromaždení. Odporúčania by sa mali týkať zákazu televíznej a rádiovkej reklamy, ktorá propaguje nezdravé jedlá medzi šiestou hodinou ráno a deviatou hodinou večer; zákazu reklamy nezdravých jedál využívajúcej nové médiá, ako web stránky, sociálne siete, textové správy; zákazu propagácie nezdravých jedál v školách; zákazu využívania darčiekov a hračiek zadarmo rovnako ako zákazu využívania známych osobností, kreslených postavičiek a súťaží v rámci marketingu nezdravých jedál.

Svetová hospodárska a finančná kríza pôsobí aj na zmenu správania sa spotrebiteľov. Spotrebiteľia sa stávajú zraniteľnejšími a je nevyhnutné chrániť ich pred nedokonalosťou trhového prostredia všade tam, kde sa dostávajú do nevýhodného postavenia voči ponúkajúcim. Hlavnou úlohou spotrebiteľskej politiky je stotožnenie sa so spotrebiteľskými záujmami a problémami a snažiť sa neustále prehĺbovať ich spotrebiteľské vzdelávanie a výchovu. Túto úlohu zastrešujú aj mnohé významné svetové spotrebiteľské organizácie svojou aktívnou činnosťou, napríklad aj prostredníctvom mnohých konferencií, kampaní, kongresov, ako je aj spomínaný Svetový deň práv spotrebiteľov 15. marec.

Záver

Kľúčovou úlohou stratégie spotrebiteľskej politiky je, aby spotrebiteľia mohli čerpať z potenciálu európskeho vnútorného trhu. Podstatnou podmienkou takéhoto trhu je vytvorenie si u spotrebiteľov dôveru tým, že bude spĺňať požiadavky bezpečného trhu. Príprava predpisov preventívnej zdravotnej ochrany, zabezpečenie tovarov a služieb, ako aj základná ochrana ekonomických záujmov spotrebiteľov majú pomôcť k vytvoreniu funkčného trhu EÚ. Spotrebiteľia v súčasnosti vyhľadávajú kvalitu, vierohodné merateľné fakty týkajúce sa bezpečnosti a hygieny potravín. Opätovne sa vracajú k potravinám, pri ktorých tradícia, minulosť, výrobné postupy

boli priaznivé pre zvieratá a životné prostredie a ktoré dodávajú výrobku pridanú hodnotu.

Kľúčovým prvkom zachovania neškodnosti potravín a bezpečnosti našej výživy je informovanosť a vzdelávanie spotrebiteľov o ich aktívnej úlohe pri bezpečnej manipulácii s potravinami. Napriek množstvu medializovaných informácií o narušení neškodnosti potravín, naše potraviny ešte nikdy dosiaľ neboli bezpečnejšie a nemali by sme k nim pristupovať s obavami. Mali by sme si uvedomiť, že potraviny sú príliš špecifickým tovarom, ktorý by nemal byť predmetom biznisu bez pravidiel prihliadajúcich na zdravotnú bezpečnosť ľudí, zvierat, rastlín a celej našej planéty, ktorej sme súčasťou.

EÚ prostredníctvom spotrebiteľskej politiky vyvíja snahu, aby zabezpečila európskym spotrebiteľom stopercentnú bezpečnosť a preto sa snaží dosiahnuť jedny z najvyšších bezpečnostných štandardov na svete.

Dôležitým prvkom všetkých opatrení v spotrebiteľskej politike na európskej úrovni, na rozdiel od opatrení štátnej politiky, je posilňovanie dôvery spotrebiteľov, pretože na tejto sa zakladá úspešnosť celého hospodárstva EÚ.

Literatúra

- [1] DZUROVÁ, M. a kol: *Spotrebiteľské teórie a realie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2327-1.
- [2] MARIAŠ, M. a kol: *Modernizácia marketingových a obchodných činností*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2007. ISBN 978-80-225-2441-4.
- [3] TÓTH, D. a kol.: *Biologická bezpečnosť*. Nitra: SPU, 2007, s. 252.
- [4] Nariadenie ES č. 178/2002 Európskeho parlamentu a rady. Európsky zákon o potravinách. Úradný vestník Európskych spoločenstiev L 031 Luxemburg 2002.
- [5] AGGETT, P. J. et al. (2005): PASSCLAIM Process for the Assessment of Scientific Support for Claims on Foods: Consensus on Criteria. *Eur J Clin Nut* 44 (Suppl 1), 1 – 30.
- [6] MACHALEC, M. (2004): Systémy bezpečnosti potravín – Praktické skúsenosti so zavádzaním na Slovensku, časť 1. Implementácia na Slovensku – Praktické skúsenosti, Project CIAA BSP, časť 2. Viedeň 3. 2. 2005.
- [7] www.euractiv.sk/slovensko-v-ep/analyza/bezpecnost-potravin-v-podmienkach-sr-a-spolupraca-s-eu-ropskou-uniou autori: Ing. Peter Baco, Ing. Zuzana Bírošová, CSc, 27/08/2008
- [8] http://ec.europa.eu/news/agriculture/090529_sk.htm, 29/05/2009
- [9] <http://74.125.87.132/ec.europa.eu/food/resources> 28/07/2009
- [10] <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?>
- [11] http://ec.europa.eu/news/environment/080125_1_sk.htm
- [12] www.zbierka.sk Zbierka zákonov č. 302/2004
- [13] www.europarl.eu.int/meetdocs/2004_2009/documents/com
- [14] <http://www.economy.gov.sk/files/spotrebitel/spotrebitelsskapolitika2.doc>, časť
- [15] www.efsa.org/about/efsa_february_2006/goals_of_strategic_efsa
- [16] http://europa.eu.int/comm/food/fvo/index_en.htm -Annual report 2004 s.2 http://europa.eu.int/comm/food/fvo/annualreports/ann_rep_2004_en.pdf
- [17] Regulation EC No 1924/2006 of the European Parliament and of the Council on nutrition and health claims made on foods: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2007/l_012/l_01220070118en00030018.pdf